

บทที่ ๕

บทสรุป

สมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แนวทางในสร้างรัฐสมบูรณาญาสิทธิ มุ่งการปฏิรูปประเทศให้เจริญทัดเทียมโลกตะวันตก ได้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้าน อย่างไม่เคยเป็นมาก่อน ความต้องการสร้างรัฐแบบสมัยใหม่ที่มีขอบเขตดินแดนชัดเจน และสร้างสำนึกให้ราษฎรในเขตปกครองของสยามสำนึกถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ระบบราชการแบบใหม่ได้ถูกนำมาใช้ อำนาจการปกครองของส่วนกลางถูกขยายออกไปในดินแดนที่รัฐส่วนกลางไม่เคยเข้าไปควบคุมได้มาก่อน ในช่วงต้นของการสร้างระบบราชการแบบใหม่ การขาดกำลังคนเป็นเรื่องสำคัญ รัฐต้องเร่งสร้างระบบการศึกษาเพื่อหาคนมาทำงานในระบบราชการ มีการวางแผนการศึกษาของชาติ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริในการให้พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชาติด้วย ทั้งด้วยเหตุผลในด้านงบประมาณที่มีจำกัด และความต้องการที่จะให้มีการอบรมประชาชนในด้านศีลธรรมด้วย จึงมีข้อเสนอให้ใช้วัดเป็นฐานในการจัดการศึกษา

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสในฐานะที่เป็นพระเจ้าน้องยาเธอ และเป็นผู้นำของธรรมยุติกนิกายได้มีบทบาทอย่างสูงในเรื่องนี้ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพอพระทัยกับผลงานของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในการจัดการศึกษาแบบใหม่ให้พระสงฆ์ธรรมยุติกนิกายผ่านหลักสูตรของมหามกุฏวิทยาลัย การออกไปจัดการศึกษาของผู้อำนวยการศึกษาในหัวเมือง ทำให้รับรู้ถึงประเพณีและแบบแผนธรรมเนียมทางศาสนาในท้องถิ่นที่ห่างไกลออกไป ทั้งของพระสงฆ์และชาวบ้าน ว่ามีความแตกต่างไปจากแนวคิดในการตีความศาสนา และแบบแผนธรรมเนียมของราชสำนัก

อีกทั้งบรรดาชนชั้นนายยังเห็นประโยชน์จากการถ่ายทอดอุดมการณ์ของรัฐผ่านทางคณะสงฆ์ แต่การจะทำได้ต้องจัดการปกครองคณะสงฆ์ให้เรียบร้อยเสียก่อน ก่อนหน้าการออกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ผู้อำนวยการศึกษาที่เข้าไปจัดการศึกษาในท้องถิ่นต่าง ๆ มีหน้าที่ในการจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ในท้องถิ่น มีการสั่งห้ามพระร่วมกิจกรรมของชาวบ้านที่อาจจะเมิดพระวินัย เช่น ห้ามเล่นแข่งเรือ , สาดน้ำกับผู้หญิง , ห้ามแข่งตีกลอง ฯลฯ พร้อมกับ การลงไปถ่ายทอดแบบแผนธรรมเนียมของราชสำนักลงไปสู่ท้องถิ่นต่าง ๆ เช่น จัดงานวันวิสาขบูชา และ วันมาฆบูชา

พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ จึงออกมาบังคับใช้ โดยมีรูปแบบการจัดการปกครอง ในลักษณะเดียวกับระบบเทศบาลที่บังคับใช้ในท้องถิ่นต่าง ๆ อยู่แล้ว โดย

ระบบการปกครองแบบเทศบาลมีการควบคุมกันตามลำดับชั้น โดยแนวทางของการปกครองแบบเทศบาลเน้นการดึงอำนาจจากท้องถิ่นให้เข้ามาสู่ศูนย์กลางอำนาจในกรุงเทพฯ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ได้สร้างแบบแผนการปกครองที่เป็นระบบราชการให้กับคณะสงฆ์ อำนาจของผู้บริหารคณะสงฆ์ส่วนกลางได้เพิ่มขึ้นอย่างมาก

ในขณะเดียวกันเครือข่ายการปกครองคณะสงฆ์ในท้องถิ่น ที่มีลักษณะการควบคุมแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่นต้องหมดไป โดยการปกครองคณะสงฆ์แบบใหม่ตามอำนาจในพระราชบัญญัติฉบับนี้ การเข้าไปควบคุมคณะสงฆ์ท้องถิ่นของพระสงฆ์จากส่วนกลาง ก่อให้เกิดปฏิกิริยาต่อต้านหรือไม่ยอมรับอำนาจการปกครองของคณะสงฆ์จากส่วนกลาง โดยคณะสงฆ์และชาวบ้านในท้องถิ่น แต่รัฐบาลและผู้บริหารคณะสงฆ์ก็มีวิธีการในการผนวกคณะสงฆ์ท้องถิ่นเข้ามาโดยระบบการการใช้กลไกในการปกครอง เช่น การให้ตำแหน่งในการบริหารและเกียรติยศ คือมอบสมณศักดิ์ให้เป็นการเชิดชูเกียรติยศ พร้อมไปกับพยายามหาทางทำให้แบบแผนในท้องถิ่นหมดความหมายลงเช่น ธรรมเนียมในการสวดสงฆ์ของภาคอีสาน อีกมาตรการคือการออกประกาศตั้งอุปัชฌาย์ รัฐและผู้บริหารคณะสงฆ์เห็นว่าเป็นวิธีในการควบคุมจำนวนพระ ไม่ให้มีการบวชคนที่อาจสร้างปัญหาให้กับพุทธศาสนาได้ ในขณะเดียวกันก็ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของคณะสงฆ์กับชุมชนด้วย ชุมชนมีโอกาสในการเลือกอุปัชฌาย์น้อยมากเพราะอำนาจในการแต่งตั้งของรัฐ และการแต่งตั้งอุปัชฌาย์ยังมีผลกระทบต่อเครือข่ายความสัมพันธ์ของคณะสงฆ์ท้องถิ่นที่ปกครองกันแบบศิษย์อาจารย์อีกด้วย

ในแง่ของการปกครองปัญหาอีกอย่างหนึ่งซึ่งสมจกกลายเป็นปัญหาในระยะยาวต่อไป คือ การที่พระมหานิกายมองว่าการปกครองตามพระราชบัญญัติฉบับนี้เกื้อหนุนต่อธรรมยุติกนิกาย ทำให้คนส่วนน้อยสามารถปกครองคนส่วนมาก แต่ปัญหานี้ผู้บริหารการปกครองคณะสงฆ์ได้ตระหนักอยู่เสมอและพยายามจะลดความขัดแย้งระหว่าง ๒ ฝ่ายลงตลอดมา

ปัจจัยอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้การปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ สามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ คือ การศึกษาของคณะสงฆ์ การครอบงำทางความคิดของคณะสงฆ์ด้วยแบบแผนธรรมเนียมและแนวทางการตีความพุทธศาสนาของราชสำนัก หากใช้เพียงอำนาจในการบังคับเพียงอย่างเดียวคงไม่สามารถจะประสบผลสำเร็จได้ ดังจะพบว่าในระยะแรกๆ ของการลงไปจัดการมีปัญหาในเรื่องการถูกต่อต้านจากท้องถิ่น

ต่อมาเมื่อมีการส่งพระสงฆ์ในท้องถิ่นเข้ามาเรียนที่กรุงเทพฯ พระสงฆ์ที่เข้ามาเรียนได้รับแบบแผนธรรมเนียมพุทธศาสนาจากในราชสำนักไป และเมื่อกลับไปยังท้องถิ่น ได้จัดการศึกษาและบริหารการศึกษาคณะสงฆ์อย่างที่ทางส่วนกลางต้องการ

แนวทางของธรรมยุติกนิกายในการตีความพุทธศาสนาได้ก้าวไปอีกขั้นหนึ่งเมื่อกระแสความคิดเรื่อง "ชาติ" ได้พัฒนามากขึ้น

การโยงพุทธศาสนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของชาติได้เกิดขึ้นทั้งในตำราที่เผยแพร่ไปทั่ว ทั้งในคำสอนของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาติกับพุทธศาสนากลายเป็นเนื้อเดียวกันอย่างแยกกันไม่ออก เป็นจุดเริ่มต้นในการทำให้กิจการของพุทธศาสนาเป็นสิ่งเดียวกับความมั่นคงของชาติ ในด้านการศึกษา การสอนหลักสูตรนิกกรรมอันเป็นแบบแผนของการศึกษาด้านเนื้อหาของธรรมะ ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการบังคับให้เรียนเป็นภาษาไทยทั้งหมด และมีมาตรการในการส่งเสริมการเรียนปริยัติธรรมด้วยการให้สิทธิพิเศษในหลายด้าน เช่น การไม่ต้องถูกเกณฑ์ทหาร การให้สมณศักดิ์ และการมีโอกาสนในการเป็นผู้บริหารคณะสงฆ์ และเมื่อรัฐได้รับภาระในการจัดการศึกษาให้ชาวบ้านที่คณะสงฆ์เคยทำหน้าที่ตามจารีตแต่โบราณไปให้ระบบโรงเรียน ช่องว่างระหว่างวัดกับชาวบ้านยิ่งมีมากขึ้น เพราะทำให้โอกาสในการเข้าวัดของชาวบ้านยิ่งลดลง

กระบวนการในการผนวกคณะสงฆ์ในท้องถิ่นต่าง ๆ เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐและระบบราชการได้ทำให้หน้าที่และบทบาทของคณะสงฆ์ที่เคยมีในแบบเดิมหายไป แม้แต่อุดมคติของพุทธศาสนาก็เลือนหายไป การตีความพุทธศาสนาถูกกำหนดโดยรัฐ พระสงฆ์ที่เคยอนุเคราะห์ชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ กัน ทั้งการเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นสถานที่ศึกษาวิทยาการด้านต่าง ๆ และเป็นผู้นำในด้านจิตใจ ก็ลดบทบาทเหลือเพียงการเป็นพระสงฆ์ที่เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ มีหน้าที่รับผิดชอบตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองสงฆ์ รับผิดชอบต่อความต้องการของรัฐเสียเป็นส่วนใหญ่

อำนาจในการให้คุณให้โทษของพระสงฆ์ของชุมชนท้องถิ่นก็หมดไปเนื่องจากอำนาจของพระราชบัญญัติสามารถให้คุณให้โทษได้มากกว่าชุมชนท้องถิ่น เพราะผู้บังคับบัญชาตามพระราชบัญญัติเป็นผู้บังคับบัญชาโดยตรงของคณะสงฆ์ ไม่ใช่ชาวบ้านที่เป็นผู้เลื่อมใสศรัทธาพระสงฆ์หรือวัดในชุมชนของตน เมื่อเวลาผ่านไประบบราชการของคณะสงฆ์ตั้งมั่นมากขึ้น กิจการของคณะสงฆ์ยิ่งห่างออกไปจากชาวบ้านมากขึ้น ๆ ทุกที่ วัดไม่ใช่ของชาวบ้านอีกต่อไป วัดกลายเป็นศาสนสมบัติและพื้นที่ของรัฐที่มีเจ้าหน้าที่คือพระสงฆ์และหน่วยราชการอื่นคอยดูแล แม้ยังต้องการความช่วยเหลือจากชุมชนอยู่ก็ตาม

ปัจจัยอีกประการที่ยังไม่ได้พูดถึงมากนักในที่นี่ คือ สภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว สังคมไทยที่เคยประกอบด้วยชุมชนขนาดเล็กที่มีความเป็นอยู่เรียบง่าย กลายเป็นสังคมที่ซับซ้อนและถูกครอบงำด้วยระบบเศรษฐกิจทุนนิยมและการบริโภค เมื่อหลักธรรมที่เป็นอุดมคติของพุทธศาสนาหายไปจากสังคม พระไม่มีบทบาทและขาดความสามารถที่จะจูงใจชาวบ้านให้มาเข้าวัด ทำให้วัดกับชาวบ้านยิ่งเห็นห่างออกไปอีก ความสัมพันธ์ที่มีระหว่างพระกับชาวบ้าน ตั้งอยู่บนผลประโยชน์ระหว่างกัน พัฒนาการของการปกครองคณะสงฆ์ภายใต้พระราชบัญญัติฉบับนี้ได้ทำให้คณะสงฆ์ส่วนใหญ่และผู้บังคับบัญชาที่สูงขึ้นไปมุ่งตอบสนองต่อรัฐมากกว่าชุมชน ตามที่เคยเป็นมาในอดีต บทบาทในฐานะผู้นำชุมชนก็ลดน้อยลงไป ปัจจัยด้านการเติบโตของระบบสวัสดิ

การของรัฐที่สร้างหน่วยงานต่าง เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล ฯลฯ เข้ามาทำหน้าที่แทนวัดและพระสงฆ์ มีผลในการแยกพระสงฆ์จากชุมชนเช่นกัน แต่ที่สำคัญคือ บัณฑิตภายในของคณะสงฆ์เอง การบริหารที่พระสงฆ์ที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการและการศึกษาของพระสงฆ์ที่ตัดวิชาการทางโลกออกไป ทำให้พระสงฆ์ยากที่จะปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสมัยต่อมา

.....